

8

**Hatıratlarda
Millî Mücadele
Döneminde
Ankara**

**Ankara
During
the National Struggle
in Memoirs**

Mervenur Tuzak

Hatıratlarda Millî Mücadele Döneminde Ankara

*Mervenur Tuzak**

Özet

Hatırat bir kişinin, özellikle tanınmış kişilerin yaşamış oldukları tecrübeleri anlattıkları yazı türüdür. Bu tür eserlerde kişi, kendi yaşanmışlıklarıyla birlikte dönemin atmosferini de sunar. Hatırat türleri tarih yazımına katkı sağladığı için önemli bir yere sahiptir. Ancak kişilerin görüşlerinin hâkim olduğu bu yazı türü ele alınırken dönemin anlatıldığı başka eserler de ele alınıp incelenmelidir. Bu çalışma hatıratların birer tarihi kaynak olarak kullanılabileninden yola çıkılarak Millî Mücadele'nin Ankara'daki faaliyetlerinin ne olduğu, buradaki kişilerin ne düşündüğü ve olayların nasıl ilerlediği konusunun hatıratlarda görüldüğü şekliyle anlatılmasına dayanmaktadır. O dönemdeki siyasi olayların, Ankara'nın mevcut durumunun ve gelişen olayların Ankara'yı ve oradaki insanları nasıl etkilediği bu çalışmada incelenmiştir. Bu çalışmada hatıratlar temel kaynak olarak kullanılmasına rağmen kullanılan hatıratlar seçilirken bizzat Ankara'dan bahsedilmesine ve konunun dışına çıkılmamasına dikkat edilmiştir. Bu yüzden aynı konu ve zamandan bahseden ve birbirini tekrarlayan kaynakların kullanılmamasına özen gösterilmiştir. Ayrıca bu dönemin anlatıldığı araştırma eserlerinden de yararlanılmıştır. Bunun yapılmasındaki ana neden; konuya eleştirel, nesnel ve analiz edilerek bakılmak istenmesidir.

Anahtar Kelimeler

Ankara, Hatırat, Millî Mücadele, Başkent, Heyet-i Temsiliye

* Dr., mervenurtuzak[at]marun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7596-6737

Ankara During the National Struggle in Memoirs

Abstract

A memoir is a type of writing in which a person, especially a well-known person, describes their experiences. In such works, the person presents the atmosphere of the period along with his/her own experiences. Memoirs have an important place as they contribute to historiography. However, when analyzing this type of writing, which is dominated by the opinions of individuals, other works describing the period should also be examined. Based on the fact that memoirs can be used as historical sources, this study is based on the narration of the activities of the National Struggle in Ankara, what the people there thought, and how the events progressed as seen in the memoirs. The political events of that period, the current situation in Ankara, and the developing events in Ankara and how they affect people are examined in this study. Although the memoirs were used as the main source in this study, care was taken to ensure that they mentioned Ankara and did not go beyond the subject. Therefore, care has been taken not to use repetitive sources that mention the same subject and period. In addition, research works describing this period were also utilized. The main reason for doing this is the desire to look at the subject critically, objectively, and analyzed.

Keywords

Ankara, Memoirs, National Struggle, Capital, Representative Committee

1. Giriş

Tarih araştırmalarında kullanılan kaynaklardan birisi de hatıralardır. Hatıranın çoğulu “hatırat”tır. Hatırat yaşanmış olayların aktarıldığı otobiyografik eserlerin adıdır.¹ Hatırat, bir kavram olarak yeni olmasına rağmen edebî anlamda yeni değildir. Hatıra ve hatırat günümüz anlamıyla ilk olarak Muallim Naci'nin (1850-1893) lüगतinde yer almıştır. Hatıratlar, bir anlamda yaşam deneyimlerinin ve izlenimlerinin sonradan tespit edilmesidir. Bir diğer ifade ile hatırat, şahsın kendisi tarafından kaleme alınmış tarihidir.² Hatıratların tarihsel olarak güvenilirliği tek başına yeterli değildir. Bir hatıratın ne zaman yazıldığı konusu da önem arz etmektedir. Bir diğer önemli husus da hatıra metninin, atfedilen kişi tarafından yazılıp yazılmadığıdır.³ Hatıratlar son bir yüzyıllık tarihe dair araştırmalarda dördüncü kaynak grubunu teşkil ederler. Ayrıca hatıratlar arşiv, süreli yayınlar ve kitapların yanında vazgeçilmez bir tamamlayıcı rolü üstlenmektedir.⁴

Millî Mücadele Dönemi, Türk tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı anlamına gelmektedir. Savaştan yenilgi ile ayrılan Osmanlı Devleti'nin mevcut pozisyonu, işgaller ve Millî Mücadele'nin nasıl ilerlediği hatıratlarda görölmektedir. Bu yüzden Millî Mücadele içerisinde hatıratların yeri ve önemi büyüktür. Ayrıca hatıratlar özel olarak yakın dönem kaynaklarından birini teşkil etmeleri bakımından da mühimdir.

Millî Mücadele yıllarında Ankara'nın ne denli önemli olduğunu Enver Behnan şapolyo'nun hatırasındaki şu sözleriyle anlatabiliriz: “Millî Mücadele yıllarında Ankara'da geçen hususi âlemler, siyasi hadiseler, inkılap hamleleri hakikaten neşredilmeye değer bir mahiyettedir. Türkiye Cumhuriyeti Devletini kuran bir avuç istiklâl aşığı ve ihtilalciler Ankara'da toplanmıştı. Onlar, Orta Anadolu'nun mütevazı bir şehri olan Ankara'da nasıl yaşıyorlar, ne gibi hadiseler karşısında kalmışlar? Bu yeni devleti kuranların o zamanlarda yaşadıkları zahmeti anlatmak, yeni nesle ve mazlum milletlere bir örnek olacak kadar orijinal bir hayat sahnesi sunmak olacaktır. Cumhuriyetin kazanılmış nimetlerine kavuşanlar, bu kara günleri yaşayanların çektiklerini, yoksulluk içinde nasıl bir varlık yarattıklarını okusunlar, öğrensinler!”⁵

Bu alışmada, Millî Mücadele Dönemi'nde 1918-1923 yılları arasında Ankara'nın merkez olmasından başkent olmasına gidilen süreç, belirlenen dönem içerisinde hatıratlarını kaleme alan kişilerin yazıları incelenerek ortaya koyulmuştur. Literatür araştırması yapıldığında konuyla ilgili olarak öncesinde ortaya koyulmuş hatıratların burada

¹ Nuri evikel, “Çanakale Muharebelerine Dair Gayriresmi Yeni Bir Belge: ‘HÂTİRÂT-I ESÂRET’”, *History Studies*, C 2, S 3, 2010, s. 86.

² Ali Birinci, “Hatırat Türündeki Kaynakların Tarihi Araştırmalardaki Yeri ve Değeri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C XIV, Temmuz 1998, s. 611.

³ Güngör Göçer, “Hatıratın Tarihsel Değeri ve Nedret Gürcan'ın Hatıratında Dinar'a Dair Ayrıntılar”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 20, S 1, Haziran 2018, s. 308-309.

⁴ Birinci, “Hatırat Türündeki”, s. 618.

⁵ İşad Sami Yuca, *Kara Günler Enver Behnan şapolyo ve Millî Mücadele Hatıraları*, Konya: izgi Kitabevi, 2017, s. 87.

söylendiği şekliyle ve zaman aralığıyla yapılmış müstakil bir çalışmanın var olmadığı görülmüştür. Bu husus, çalışmanın gerekçelerinden birini teşkil etmiştir. Ancak temel gerekçe, hatıratlarda Millî Mücadele süresince Ankara'nın başkent olmasına gidilen sürecin görülmesi, meydana gelen olaylardan nelerin önemli addedildiğinin gösterilmesi ve Millî Mücadele'nin gerekçelerinin yanında neticelerinin de ne olduğu konusunun öne çıkarılmasıdır. Çalışmanın konu sınırlaması dikkate alındığından, var olan bütün hatıralar kullanılamamıştır. Bu çalışma içerisinde kullanılan hatıratlar seçilirken Millî Mücadele Dönemi'nde Ankara'da bizzat bulunmuş olan ve o günlere dair hatırat kaleme alan kişilerin hatıratları seçilmiştir. Ayrıca konuyu tekrar eden ya da konuya uzak kalan hatıratlardan yararlanmamaya dikkat edilmiştir. Millî Mücadele içerisinde bulunan kişilerin hatıratlarında, yaşanan olayların yanında bu kişilerin duygu ve düşünceleri de görülebilmektedir. O dönem içerisinde Ankara'da bulunanlar ve Ankara'dan bahsedenlerin hatıratları, gelişen olaylara farklı bir açıdan bakılmasını sağlamaktadır. Bu sebeple kullanılan kaynaklarda bir eleme yapılarak bu araştırmanın asıl konusu dâhilinde kalınmıştır. Ayrıca bu hatıratlardan yararlanılırken hatırat türünün kaynak bakımından sahip olduğu tehlikeler ve hatıratların özellikleri de göz önünde bulundurulmuştur.

2. Temsil Heyetinin Ankara'ya Gidişi

Mondros Mütarekesi'nin ilanı ardından İtilaf devletlerinin 13 Kasım 1918'de, Osmanlı başkentine gelmeleriyle birlikte fiilî işgalin işaretleri açıkça görülmüştür. Ardından Anadolu'da işgallerin başlaması ve İzmir'in işgali, Türk kamuoyunda yenilginin neticelerinin görülmesi anlamına gelmiştir. Bu yüzden mücadele etmek isteyenlerin girişimleri hızlanmıştır.⁶ Mustafa Kemal Paşa ise payitahta gelerek Anadolu'da bir görev almak için uğraşmış ve kendisine fikir soran subaylara Anadolu'ya geçmelerini tavsiye etmiştir. Bu uğraşları neticesinde Samsun ve civarında ordu müfettişliği göreviyle Samsun'a gitmiştir.⁷ Mustafa Kemal Paşa'nın vazifesi olan Dokuzuncu Ordu Müfettişi'nin hareket edişinin gerçekleşmesi için bütün çalışmalar tamamlanmıştır. Falih Rıfkı Atay, 16 Mayıs günü Samsun'a hareket edecek olan vapurun 16 Mayıs günü akşama kadar Galata rıhtımında bekleyeceğini söylemiştir.⁸ Ayrıca Enver Behnan Şapolyo, hatıratında, "16 Mayıs'ta Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal Samsun'a hareket etmiş, bağı yaralı Anadolu'ya doğru gidiyordu." demektedir.⁹

Mustafa Kemal Paşa, yurdu düşmandan kurtarmak ve Türk milletinin bağımsızlığını sağlamak amacıyla Sivas'taki görevini bitirmesi sonrasında 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya gitmiştir. Sivas'ta Heyet-i Temsiliyenin Anadolu'da münasip bir merkeze

⁶ Nurgün Koç, "Millî Mücadelenin Başlarındaki Gelişmelerin Hatıratlar Çerçevesinde Değerlendirilmesi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, S 6, Mart 2013, s. 1249.

⁷ İsmet Bozdağ, *Atatürk'ün Evrensel Boyutları*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988, s. 17

⁸ Falih Rıfkı Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları Mustafa Kemal'in Ağzından Vahdettin*, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2022, s. 128.

⁹ Yuca, *Kara Günler*, s. 74.

taşınması konuşulmuştur. İlk olarak Ankara sonrasında Konya ve Eskişehir'in merkez olması düşünülmüş ancak Ankara'da karar kılınmıştır. Bunun en önemli nedeni ise Ankara ve çevresinde millî teşkilatlanmanın kuvvetli olmasıdır.¹⁰ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk'ta bahsi geçen olayı şöyle anlatmıştır: "Efendiler, Meclis-i Mebûsanın İstanbul'da toplanmasına mâni olmamak zarureti üzerine, İstanbul'da toplanacak Mecliste, 'vatanın bütünlüğünü, devlet ve milletin bağımsızlığını teminden ibaret olan gayeyi muhafaza ve müdafaa için müttefik ve azimkâr bir grup vücuda getirmeyi' yegâne çare olarak düşündük... Aynı toplantıyı Ankara'da kalarak yapmayı tercih ettik. Daha bir ay kadar Sivas'ta kaldıktan sonra nihayet Ankara'ya hareket ettik."¹¹

Aralık 1919 tarihinde Gazi Mustafa Kemal ve Heyet-i Temsiliye mensupları Sivas'tan yola çıkmıştır. Rauf Orbay, "22 Aralık günü Sivas'tan, üç otomobillik bir kâfile hâlinde hareketle, Ankara yolunu tuttuk. İlk otomobilde Mustafa Kemal Paşa ile ben vardım. Yâver Cevat Abbas Bey de bize refakat ediyordu. Heyet-i Temsiliye âzalarından bir kısmı da diğer iki otomobilde yer almış bulunuyordu." demiştir.¹² Ali Fuat Cebesoy'un aktardığına göre Namık Kemal'in "Vatanın bağına düşman dayamış hançerini/ Yok imiş kurtaracak bahtı kara mâberini" dizelerini Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye ile birlikte Sivas'tan ayrılıp 24 Aralık'ta Kırşehir'e geldiği zaman şu değişikliklerle okumuştur: "Vatanım bağına düşman dayasın hançerini, Elbet bulunur kurtaracak bahtı kara mâderini."¹³

Heyetin Ankara'ya gidişi 27 Aralık 1919 tarihinde şöyle duyurulmuştur: "Sivas'tan Kayseri yoluyla Ankara'ya gitmek üzere yola çıkan Heyet-i Temsiliye, bütün güzergâhında ve Ankara'da, büyük milletimizin sıcak ve samimi vatanperverane tezahüratı içinde, bugün ulaştı. Milletimizin gösterdiği birlik ve azim eseri, memleketimizin geleceğinin temini hakkındaki kanaatleri sarsılmaz bir surette destekleyici mahiyettedir. Şimdilik Heyet-i Temsiliye merkezi Ankara'dır. Hürmet takdim eyeriz, efendim. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal."¹⁴ Naşit Hakkı Uluğ, heyetin Ankara'ya gelmesiyle birlikte, "Ankara'yı bir yıldan beri kaplıyan kâbus ortadan kalkmış aydınlığa kavuşulmuştu." demektedir.¹⁵ Kemal Zeki Gencosman, Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya ayak bastığı günü ve Ankaralıların onu karşılamasını anlattıktan sonra, "Ankara ile Mustafa Kemal daha o günden kaynaştılar. Bu kan kaynaşıklığı hiç soğumadı. Mustafa Kemal yaşarken Ankara'nın kucağındaydı. Bir 10 Kasım gününden beri de koynunda yatıyor." sözleriyle anlatmıştır.¹⁶

¹⁰ (General) Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, İstanbul: Vatan Neşriyatı, 1953, s. 258-259.

¹¹ Mustafa Kemal (Gazi) Atatürk, *Nutuk*, Ankara: Kaynak Yayınları, 2015, s. 256.

¹² Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni Siyasî Hatıralarım 1*, İstanbul: Emre Yayınları, 1993, s. 291.

¹³ Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk -1*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., Ekim 1997, s. 45.

¹⁴ Atatürk, *Nutuk*, s. 256.

¹⁵ Naşit Hakkı Uluğ, *Hemşehrimiz Atatürk*, İstanbul: Yenilik Basımevi, 1997, s. 77.

¹⁶ Kemal Zeki Gencosman, *Beni Hatırlayınız*, İstanbul 1982, s. 154.

Afet İnan'ın aktardığına göre Ankara halkı Mustafa Kemal Paşa'yı büyük bir coşku ile karşılaması ardından Ziraat Mektebinde misafir edilmiştir.¹⁷ Heyet-i Temsiliyenin Ankara'ya gelmesinin ikinci günü, ziyarete gelen Ankara'nın hatırı sayılır şahsiyetleri ve eşrafının Padişah ve Hükûmetinin etkisi altında olmaları nedeniyle çekindiklerini gören Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye namına, "Muhterem vatandaşlarımı böyle toplu bir halde selamlamak bizim için kıymetli bir fırsattır. Bu fırsattan istifade ederek sizlerle kısa bir hasbihalde bulunmak isterim." sözlerini sarf etmiştir.¹⁸ Ankara'ya gelmesinden sonra halkla buluşan Mustafa Kemal Paşa, ordunun durumuyla ilgili bilgi vermesi ardından Heyet-i Temsiliyenin merkezinin Ankara olmasının hayırlara vesile olacağını ve el ele vererek vatanın kurtuluşunun gerçekleştirileceğini söylemiştir.¹⁹

Ankara'nın siyasi merkez olarak görülmesiyle birlikte İstanbul'dan ve farklı şehirlerden Ankara'ya Millî Mücadele için gelenler olmuştur. Rauf Orbay hatıratında Mustafa Kemal Paşa'nın, "Siz de Ankara'ya gelin, başka çare yok. Burada bir şey yapılamayacağı artık anlaşılmıştır. Kolordum Ankara'ya yerleşince gelin, birlikte hareket edelim." dediğini anlatmaktadır.²⁰ Ayrıca Yunus Nadi de Mustafa Kemal Paşa'nın Heyet-i Temsiliye adına yayımladığı telgraflarında İstanbul'da meydana gelen hadiseleri, Meclis-i Mebûsanın içerisinde bulunduğu durumdan ve İstanbul'dan Anadolu'ya gelebilecek mebusları davet ettiğinden bahsetmektedir.²¹ Ankara'ya ulaşmak isteyen aydınların geçişi ise iç isyanlar ve işgaller nedeniyle önemli bir hale gelmiştir. Hatta Anzavur İsyanı'nın şiddetlendiği sırada İstanbul'dan Ankara'ya geçmek için Kandıra'ya gelen aydınların hemen çıkarılması mecburiyeti oluşunca İpsiz Recep'ten²² yardım istenildiği bu konuya örnek olarak verilebilir.²³ Hatırlanmalıdır ki Heyet-i Temsiliyenin Ankara'ya gelmesi, Ankara'nın başkent olması yolunda atılmış olan ilk adımdır.²⁴

3. Ankara'nın Siyasi Merkez Olarak Önemi

Ali Fuat Paşa'nın komutanı olarak bulunduğu 20. Kolordu Karargâhının Ankara'ya nakledilerek Ankara'nın mukavemet merkezi olması kararlaştırılmıştır. İstanbul'da Millî Mücadele'nin yürütülemeyeceğinin farkında olanlardan biri olan Ali Fuat Paşa

¹⁷ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, haz., Arı İnan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019, s. 112.

¹⁸ Orbay, *Cehennem Değirmeni 1*, s. 293.

¹⁹ Erhan Palabıyık, *Ali Galip Gençoğlu Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s. 30.

²⁰ Orbay, *Cehennem Değirmeni 1*, s. 229.

²¹ Nadi, *Ankaranın*, s. 70.

²² Süleyman Kazmaz, *Millî Mücadele'de İpsiz Recep ve Rizeli Gönüllüler*, Ankara: Türk Halk Kültürü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, 1996, s. 170.

²³ Sıcak savaşın sona ermesi ardından İpsiz Recep, Hakkı Altan ve 25 arkadaşı Ankara'ya gitmişlerdir. Süleyman Kazmaz kitabında Sakarya Cephesi'ndeki kahramanları nedeniyle Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya huzuruna çağırıldığını söylemektedir. İshak Güven Güvenoğlu, *Kuvâ-yı Milliye'nin Rizeli Emicesi İpsiz Recep*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2010, s. 51-52.

²⁴ Umur Karabulut, "Ankara'nın Başkent İlan Edilişine İstanbul Basınının Tepkileri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C 28, S 1, Temmuz 2012, s. 132.

Ankara'nın mücadelenin merkezi yapılmasıyla ilgili hatıratında şunları söylemektedir: "1919 Şubat ayının sonlarında bütün hazırlıklarımı tamamlamıştır. İstanbulda yapacak bir işim kalmamıştı merkezi Konya Ereğlisinde bulunan kolordumun başına dönecektim... Var kuvvetimizle Anadolu'da çalışmaya devam etmekte Mustafa Kemal Paşa ile bir defa anlaşmıştık. Komutanı bulunduğum yirminci Kolordu karargâhının Ankaraya nakli ile buranın bir mukavemet merkezi yapılmasını kararlaştırdık..."²⁵ Ali Fuat Paşa, Ankara'da bulunduğu sürede Ankara'nın defterdarı Yahya Galip Bey ve memurlarından mühim bir kısmını memleketin durumuyla ilgili aydınlatmış ve Millî Mücadele'ye destekleri arttırmıştır. Ali Fuat Paşa, Mehmet Rifat Efendi ve Defterdar Yahya Galip Bey'in de destekleriyle Ankara'da başlatılan çalışmalar ilerleme kat etmiştir. Bu ise Millî Mücadele'nin Ankara merkezli olarak ilerleyebileceğinin ilk belirtilerinden olmuştur.²⁶

Naşit Uluğ Hakkı, eserinde Ankara'nın içerisinde bulunduğu durumu anlatırken, "Gün geçtikçe İstanbul'daki hükûmet, istilâci devletlere karşı tam bir teslimiyet politikası izliyordu. Bu moral düşüklüğü Ankara'yı da sarmış bulunuyordu." demektedir. Hatta Ali Fuat Paşa'nın bu moral düşüklüklerine rağmen Ankara halkının moralini güçlendirmek için telkinleri olduğundan da söz etmektedir.²⁷ Ali Fuat Paşa ise Ankara'daki çalışmalarının netice verdiğini şu şekilde söylemektedir. "Çalışmalarımız semerelerini veriyordu. Yabancı memurların müstemlekeci siyasetçilerinin önüne geçilmiş idi. Yerli Hıristiyanların taşkınlıkları da ister istemez sona ermişti. Halkın mâneviyatı düzelmişti. Ankara'da Cebecideki İngiliz garnizonunu İzmit'e nakil mecburiyetinde bırakmamız ise maneviyatı büsbütün arttırmıştı. Halkımız ve memurlarımız aldığımız tedbirlerin isabetine inanarak, millî davaya dört elle sarılmışlardı. Çalışmalarımızda bize destek olan fedakâr ve vatansever Ankaralılara burada teşekkürü borç bilirim."²⁸

Ankara'nın siyasi merkez olarak kabul edilmesinin birçok sebebi bulunmaktadır. Özellikle Batı Cephesi'ne yakın olması, dağlarla çevrelenmesi, Anadolu'nun ortasında bulunması gibi nedenler etkili olmuştur.²⁹ Ayrıca Ankara'nın önemli yolların kavşağı vazifesini görmesi, demiryoluyla İstanbul'a ulaşımının olması ve her yönden Ankara'ya gelmenin mümkün olması nedenlerden bazılarıdır. Telgrafli haberleşme de bir mühim konudur. Ankara'nın işgal altında bulunan yerlere uzaklığı, limanlar ile irtibat kurabilecek olması, 20. Kolordu Komutanlığının Ankara'da olmasının yanında Ankaralıların Millî Mücadele'ye olan destekleri Ankara'yı önemli kılan diğer nedenlerdendir.³⁰ Ali Fuat Cebesoy, 20. Kolordu Karargâhının Ankara'ya nakledilmesi

²⁵ Cebesoy, *Millî Mücadele*, s. 40.

²⁶ Abdurrahman Kaplan, *Kurtuluş Savaşı'nın Hakanı Yahya Galip Bey*, Ankara: Hitabevi Yayınları, 2013, s. 99-101.

²⁷ Uluğ, *Hemşehrimiz*, s. 10.

²⁸ Bilal N. Şimşir, *Ankara... Ankara Bir Başkent'in Doğuşu*, Ankara: Bilgi Yayınları, 1988, s. 109.

²⁹ Cebesoy, *Millî Mücadele*, s. 48.

³⁰ Kaplan, *Kurtuluş Savaşı*, s. 96.

konusunda, "Mustafa Kemal Paşanın ve benim görüşüme göre, Ankara her türlü teşkilâta, birliğe ve hareket başlangıcına müsait bir mevki idi. İstanbul Hükûmeti ve İngilizlerden evvel burasının tarafımızdan tutulması en büyük emelimizdi. Sonraları tevali eden hâdiseler görüşlerimizde aldanmadığımızı göstermiştir." demektedir.³¹

Ankara'nın merkez olmasıyla ilgili Kazım Karabekir, "Kuvâ-yı Milliyeyi temsil eden heyet-i âliyenin, değil Ankaraya hattâ Sivasın garbına bile geçmemesi fikrindeyim." demiştir.³² Kazım Karabekir'in bunu söylemesinin sebebi ise Heyet-i Temsiliyenin Sivas'tan daha batı bir konuma gitmesinin doğu illerinde teşkilatsızlık sorununa sebebiyet vereceğini düşünmesidir.³³ Ayrıca Ankara'nın merkez olacağı haberi alındıktan sonra, Ankara'da gelen heyeti karşılamak için büyük bir canlılık olmuştur. Bununla ilgili Ankara Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Başkanı Mehmet Rıfat'ın (Keskin) Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetine gönderdiği 20/12/35 tarih ve 2375 sayılı "gayet aceledir" yazılı şu telgraf dikkat çekmektedir: "Heyet-i Temsiliye İlk yirmi dört yahut yirmi beşinde Ankara'ya teşrif buyuracaklarından efrad-ı cemiyetin süvari kısmının behemal istikbal merasiminde hazır bulunmaları esbabının istikali ruyet-i mahsuselerinden muntazırdır."³⁴

Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas'ın (Gürer) aktardığına göre Atatürk, "(...) Ben Ankara'yı hükûmet merkezi yapmakla büsbütün başka bir hedef güttüm. Türkün, imkânsız imkânlı hale getiren kudretini, dünyaya bir kere daha tekrar etmek istedim. Bir gün gelecek; şu çorak tarlalar, yeşil ağaçların çevirdiği villaların arasından uzanan yeşil sahalar, asfaltlarla bezenecek. Hem bunu hepimiz göreceğiz. O kadar yakında olacak." sözlerini söylemiştir.³⁵

Ankara'nın Millî Mücadele'nin merkezi olmasıyla birlikte buraya gelenlerin sayısında da artış olmuştur. İlyas S. Kalkavanoğlu hatıratında Ankara'yla temasa geçtiklerinden bahsetmektedir. Hatta bizzat gitmesi gerektiğinden zorlu Ankara yolculuğu ardından ilk olarak Fevzi Paşa'yı görmüştür.³⁶ Aynı şekilde İzzettin Çalışlar, Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekâletine müracaat etmesinden sonra İsmet Paşa'nın Ankara'ya gelmesini emrettiğini söylemektedir. Çalışlar'ın Ankara güzergâhı şu şekildedir: "Yenişehir, Bilecik, Bozüyük, Eskişehir üzerinden devam ederek Ankara."³⁷

³¹ Cebesoy, *Millî Mücadele*, s. 48.

³² Kazım Karabekir, *İstiklâl Harbimizin Esasları 1*, Sinan Matbaası Neşriyat Evi, 1933-1951, s. 147.

³³ Nurhan Aydın ve Zafer Işık, *Kâzım Karabekir Paşa'nın Eğitim Faaliyetleri*, Ankara: Sonçağ Yayınları, 2018, s. 42.

³⁴ Bayram Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988, s. 81-82.

³⁵ Turgut Gürer, *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer Cepheden Meclise Büyük Önder İle 24 Yıl*, İstanbul: Gürer Yayınları, 2007, s. 359.

³⁶ İlyas S. Kalkavanoğlu, *Millî Mücadele Hatıralarım*, İstanbul: Ekicigil Yayınevi Matbaası, 1957, s. 23-29.

³⁷ İzzeddin Çalışlar ve İsmet Görgülü, *İzzettin Çalışlar'ın Not Defterinden On Yıllık Savaşın Günlüğü*, İstanbul: Güncel Yayınları, 2007, s. 430.

3.1. Ankara'nın Başkent Olması

Ankara'nın başkent olmasında Mustafa Kemal Paşa'nın geleceğe yönelik düşüncelerinin yanında siyasi ve stratejik düşüncelerle birlikte Millî Mücadele'nin güvenli bir şekilde ilerlemesi ihtiyacı da etkili olmuştur.³⁸ Mustafa Kemal Atatürk Nutuk'ta, "Efendiler, Lozan Antlaşması'nın tamamlayıcılarından olan tahliye protokolü tatbik olunduktan sonra, tamamen yabancı işgalinden kurtulan Türkiye'nin fiilen bütünlüğü tahakkuk eylemişti. Artık yeni Türkiye devletinin idare merkezini kanunen tespit eylemek icap ediyordu. Bütün düşünceler, yeni Türkiye'nin idare merkezini Anadolu'da ve Ankara şehrinde seçmek lüzumunu emrediyordu." demektedir.³⁹ Ayrıca İsmet İnönü, "Ben Ankara'nın hükümet merkezi olmasını dışarıda bulunduğum zamanlar ilk ihtiyaçlardan biri olmak üzere teşhis etmişim." sözleriyle Ankara'nın önemine değinmiştir.⁴⁰

Mustafa Kemal Paşa'ya göre "Yeni Türkiye devletinin başkentini yasa ile saptamak gerekiyordu. Bütün düşünceler, yeni Türkiye'nin başkentini Anadolu'da ve Ankara kenti olması gerektiğinde toplanıyordu (...) 13 Ekim 1923 günü uzun görüşme ve tartışmalardan sonra, pek büyük bir çoğunlukla kabul edildi. Yasa maddesi şudur: Türkiye devletinin başkenti, Ankara kentidir."⁴¹ Hariciye Vekili İsmet Paşa'nın 9 Ekim 1923 tarihinde Meclise teklif ettiği ve on dört kişinin de imzası bulunan 13 Ekim 1923 tarihinde kabul edilen kanun maddesi şu şekildedir: "Türkiye devletinin idare merkezi, Ankara şehridir."⁴²

3.2. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılışı

16 Mart 1920 tarihli Mustafa Kemal Paşa imzalı vilayetlere gönderilen telgraf şu şekildedir: "Makarr-ı hilâfet-i İslâmiye ve payitaht-ı saltanat-ı Osmanîye'nin Düvel-i İtilâfiye tarafından resmen işgali kuvve-i teşriye ve adliye ve icraiyeden ibaret kuvva-yı temsiliye-i devleti muhtel etmiş ve bu vaziyet karşısında ifa-yı vazifeye imkân görülemediğini hükûmete resmen tebliğ ederek Meclis-i Mebûsan dağılmıştır. Şu halde makarr-ı hilâfet ve saltanatın masuniyet-i istiklâliyeti ve Devlet-i Osmanîye'nin tahlisini temin edecek tedâbiri teemmül ve tatbik üzere millet tarafından salahiyet-i fevkalâyi haiz bir meclisin Ankara'da içtimaa daveti ve dağılmış olan mebûsdan Ankara'ya gelebileceklerin dahi bu meclise iştirak ettirilmesi zaruri görülmüştür."⁴³ Yunus Nadi "bütün felâketlerle dolu hercü merç içinde ümit olarak yalnız Ankara vardı ve oradaki Hey'eti Temsiliye karargâhı ve onun ruhu olan Mustafa Kemal Paşa bütün bu müşkülâta karşı milletin sinesinde meknuz olan asalet ve hamiyete istinat ediyordu." demektedir.⁴⁴

³⁸ Nusret Babacan, "Ankara'nın Başkent Oluşu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 7, S 19, 1990, s. 119.

³⁹ Atatürk, *Nutuk*, s. 601.

⁴⁰ İsmet İnönü, *Hatıralar 2*, Ankara: Bilgi Yayınları, 1987, s. 166.

⁴¹ Mustafa Kemal (Gazi) Atatürk, *Yarın Cumhuriyeti İlan Edeceğiz*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., Ekim 1998, s. 9-10.

⁴² Atatürk, *Nutuk*, s. 602.

⁴³ Ahmet Demirel, *İkinci Grup'un Kurucularından Salâhattin Köseoğlu'nun Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s. 200.

⁴⁴ Yunus Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955, s. 26.

Açılacak olan meclisin nasıl bir meclis olacağı konusu Ankara'da uzun konuşmalara sebebiyet vermiştir. Yunus Nadi, Mustafa Kemal Paşa'nın toplanacak olan meclisle ilgili olarak sorduğu ilk sorunun bu olduğunu söylemektedir. Bu soruyla ilgili görüşmeler günlerce sürmüştür.⁴⁵ Uzun süren münakaşalarla birlikte Meclise teklif edilen dört maddeli kanun teklifiyle birlikte Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da bir hükûmet kurmanın mecburiyeti üzerinde durmuştur.⁴⁶ Cebesoy, Ankara'da meydana gelecek olan Büyük Millet Meclisinin⁴⁷ başına Mustafa Kemal Paşa gibi bir kişinin gelmesinin "elzem" olduğunu söylemektedir.⁴⁸

Açılacak meclis için bina olarak Mahmut Şevket'in (Esendal) I. Dünya Savaşı'nın son senelerinde İttihat ve Terakki Partisi tarafından örnek okul veya parti kulübü olarak yapılmaya başlanmış olan bina hazırlanmıştır.⁴⁹ Ayrıca İsmet İnönü, Ankara'da meclisin açılması öncesinde on beş gün boyunca her akşam silah sesleri işittiklerini ancak bu silahların atılma sebebini, "oradaki Ziraat Mektebine mi atıyorlar, başkasına mı atıyorlar, böyle bir şey..." şeklinde anlatmıştır.⁵⁰

Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920 Cuma günü açılmıştır.⁵¹ Ülkenin her tarafından seçilerek gelen mebuslarla İstanbul'dan kaçabilen mebuslar ve hükûmet memurları Ankara toplanmıştır.⁵² Meclisin açılışında yapılan merasim ardından Hacıbayram Camii'ne⁵³ gidilmiş, namaz kılınmış, kurbanlar kesilmiştir. Kemal Zeki Gencosman, "Hacı Bayram camii daha namazdan çok önce öylesine dolup taşmıştı ki tam vaktinde namaza katılmaya gelen Mustafa Kemal'le arkadaşları camiye girmekte hayli güçlük çektiler. Mermer dış avluyu bile hıncahınç dolduran halkın bu değişik görüntüsü açıkça vurgulanıyordu (...)" demektedir.⁵⁴ Merasimlerle birlikte Meclisin içerisinde ve dışında dualar okunmuştur. Bütün merasimlerin yapılmasından sonra Sinop Mebusu olan Şerif Bey kürsüye çıkarak "Büyük Millet Meclisini açıyorum." demiştir. Şerif Bey'in ardından

⁴⁵ Nadi, *Ankaranın*, s. 112.

⁴⁶ İnan, *Atatürk Hakkında*, s. 200.

⁴⁷ Birinci Büyük Millet Meclisi azalarının bir kısmının grup halinde çekilmiş olan resimleri ve isimleri için bkz. Damar Arıkoğlu, *Hâtıralarım Millî Mücadele*, 1961, s. 177.

⁴⁸ Cebesoy, *Millî Mücadele*, s. 274.

⁴⁹ Uluğ, *Hemşehrimiz*, s. 141.

⁵⁰ M. İsmet İnönü, *İstiklâl Savaşı ve Lozan*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1993, s. 14.

⁵¹ M. Şefik (Albay) Aker, *57 inci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi*, haz., Ahmet Tetik, Ayşe Seven, Mahmut Yüksel Canbaz, Ankara: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2006, s. 387.

⁵² Kılıç Ali, *Hâtıralarımı Anlatıyor*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955, s. 31.

⁵³ Fuat Bayramoğlu, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı tarihte Ankara'da Hacı Bayram Mahallesi'nde yaşadığını söylemektedir. Yaşamış oldukları bu evin üç katlı ve büyükçe bir Ankara yapısı olduğunu anlatmaktadır. Babası İstanbul'daki Osmanlı Meclis-i Mebûsanda Ankara mebusu olarak bulunmuştur. En büyük ağabeyi ise İstanbul Hükûmeti tarafından hapsedilmiştir. Bayramoğlu'nun mahallesi Hacı Bayram-ı Velî'nin türbesinin ve camiinin bulunduğu semttir, kendisi bunu şu şekilde anlatmıştır: "Türkiye'nin kalbi Ankara'nın manevi merkezi Hacı Bayram semtiydi." Fuat Bayramoğlu, "Millî Mücadele Yıllarında Ankara", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 9, S 27, 1993, s. 486.

⁵⁴ Gencosman, *Beni*, s. 81-82.

Mustafa Kemal Paşa konuşmasını yapmıştır.⁵⁵ Kazım Özalp Ankara'da Meclisin açılmasının "bütün cihanı husumete karşı zafer inancının ilânı" olduğunu söylemektedir.⁵⁶

Ankara'da yeni Meclisin açılmasıyla birlikte ilk toplantıda Mustafa Kemal Paşa başkan olmuştur. Meclisin 29 Ekim 1923 toplantısında alınan kararları Süleyman Tevfik Bey şöyle aktarmaktadır: "Kanûn-ı Esâsî Encümeni tarafından takdim olunan mazbata ile bağlı bulunan teşkilat-ı esâsiye kanununun tadiline dair lâyiha bi'l-ittifak kabul olduğundan o dakikadan itibaren devletimizin tarz-ı idaresine ve unvanı 'Türkiye Cumhuriyeti' olmuştu. Bundan sonra cumhurbaşkanının derhal seçilmesi hakkında verilen takrirler üzerine gizli rey ile icra olunan intihapta, Gazi Hazretleri, ittifak ile cumhurbaşkanı seçilmişti."⁵⁷ Afet İnan manevi babası için, "O Millî hudut dâhilinde vatan bir küldür cümlesini (29 Temmuz 1919) Erzurum Kongresinde tespit ettirmiş bulunuyordu. Misak-ı Millî ile tayin edilmiş olan bu Türk vatanını düşman istilâsından kurtarmak gayesiyle vatan evlâtlarının kanı dökülmüştü." sözlerini söyleyerek zaferin uğruna nasıl çalışıldığını anlatmaktadır.⁵⁸

Enver Behnan Şapolyo, "Birinci Millet Meclisi Türklük şuurunun uyandığı kutlu bir mabettir. O güne kadar, devletimiz Osmanlı, halk ise Osmanlı idi. Bu meclisle topyekûn Türklüğümüze kavuştuk. Millî irade de bir mecliste toplanmıştı." demektedir.⁵⁹ Falih Rıfkı Atay ise Ankara'da açılan Meclisin asıl önemini şu şekilde anlatmaktadır: "1920 Nisanının 23. günü Ankara'da ilk Büyük Millet Meclisi toplanmakla Cumhuriyet rejimi kurulmuştur. Eğer Kuvâ-yı Milliye Savaşı zaferle sonuçlanmasaydı ne olacağımız belli değildi. Ama zafer kazanırsak Osmanlı hanedanlığının tarihin sona ereceğine şüphe yoktu."⁶⁰

Rauf Orbay "Erzurum'dan, Sivas'tan başlayarak, Millî Meclisimizde tetkik ve teyit edilen 'Misâk-ı Millî'miz, cıdalimizin esas hatları olarak kabul edildi ve sonunda bugünkü muazzam zaferimizin esaslarını hazırlayan Türkiye Büyük Millet Meclisinin Ankara'da açılmasına vesile oldu" demektedir.⁶¹ Ayrıca Ankara'da millî iradeye dayanan bir meclisin seçimler neticesinde toplanması, Erzurum ve Sivas Kongreleri kararlarına uymaktadır.⁶²

⁵⁵ İsmet İnönü, *Hatıralar 1*, Ankara: Bilgi Yayınları, 1992, s. 192.

⁵⁶ Kâzım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922 I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1971, s. 121.

⁵⁷ Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, *II. Meşrutiyetten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım*, haz., Tahsin Yıldırım, Şaban Özdemir, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2011, s. 545.

⁵⁸ Afet İnan, *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1971, s. 107.

⁵⁹ Yuca, *Kara Günler*, s. 119.

⁶⁰ Falih Rıfkı Atay, *Atatürk Ne İdi?*, İstanbul, 1968, s. 10.

⁶¹ Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni Siyasî Hatıralarım 2*, İstanbul: Emre Yayınları, 1993, s. 96.

⁶² Hamdi Gürler, *Paşaların Gözüyle Millî Mücadele*, Ankara: Vadi Yayınları, 2007, s. 238.

4. Sıcak Savaşın Ankara'ya Tesirleri

Millî Mücadele Ankara merkezli olarak devam ederken iç isyanlarla da mücadele edilmekteydi.⁶³ Ayrıca Hasan Rıza Soyak sahil şeridinden Anadolu'nun içlerine doğru ilerleyen düşman ordularının I. ve II. İnönü Muharebeleri sonunda Ankara yakınına Polatlı'ya kadar geldiklerini söylemektedir. Bu tehlikelerle mücadele edilirken Ankara'nın boşaltılması konusu dahi gündeme gelmiştir.⁶⁴ Asım Gündüz, Eskişehir ve Kütahya Muharebelerinde alınan yenilgi sonrasında halkın hislerini ve üzüntüsünü şu türkü ile ifade ettiklerini söylemektedir:

“Ankara'nın taşına bak,
Gözlerimin yaşına bak,
Yunan bizi yaraladı,
Şu feleğin işine bak.”⁶⁵

Hasan Remzi Fertan hatıralarında Sakarya Muharebesi'ni anlatırken, “Mustafa Kemal Paşa'ya vâsi salahiyet ile ordu başkomutanlık vazifesi verildi. Her tarafta fevkalade faaliyet başladı. Ankara kısmen boşaltıldı.” diyerek savaşın gidişatında Ankara'nın durumundan bu şekilde bahsetmiştir.⁶⁶ Halide Edip Adivar 31 Mart 1921 tarihinde İnönü Harbi'nde Yunanlıların bozguna uğradığını hatıratında yazmıştır. Türk ordusunun savaş koşullarında köylerden yardıma ihtiyacı olduğunu söyleyen Adivar, bu yardımın Ankara'da bulunan Hilali Ahmerden alındığını ve bunu hazırlayanların Ankara kadınları olduğunu söylemektedir.⁶⁷ Ayrıca Naşit Hakkı Uluğ Sakarya'daki vaziyet devam ederken Ankara'nın tarihindeki en mühim hatıraların yaşandığını söylemiştir. Bu hatıralar ise şunlardır: “Eskişehir'i ele geçirmeleri ardından Yunanlılar, Ankara'yı hedef olarak almışlardı (...) M. Kemal, 5 ağustos 1921 de 'Başkomutanlığa' seçilmişti (...) 24 ağustosta başlayan saldırısı ile Yunanlı'lar, sol kanadımıza yüklenmişti; düşman bizim kuvvetlerimizle Ankara'nın arasına girmek, ordumuzu çevirmek istemişti (...)”⁶⁸

4-5 Ağustos 1921 tarihinde Meclis, “Başkomandanlık Kanunu”nu kabul etmiştir.⁶⁹ Kılıç Ali, Ankara'da bu olağanüstü günler yaşanırken Yunan Yüksek Askerî Meclisinin “Ankara'ya doğru genel saldırıya karar verdiği” haberini aldıklarını söylemektedir. Kılıç

⁶³ Hulûsi Turgut, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s. 145.

⁶⁴ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar I*, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş., 1973, s. 133.

⁶⁵ Asım Gündüz, *Garp Cephesi Kurmay Başkanı Asım Gündüz Hatıralarım*, haz., İhsan Ilgar, İstanbul: Kervan Yayınları, 1973, s. 49.

⁶⁶ Lokman Erdemir, *Hasan Remzi Fertan'ın Harp Hatıraları (Çanakkale, Kafkas, Filistin Cepheleleri ve İstiklâl Harbi)*, İstanbul 2016, s. 102.

⁶⁷ Halide Edib Adivar, *Türkün Ateşle İmtihanı (İstiklâl Savaşı Hâtıraları)*, İstanbul: Çan Yayınları, 1962, s. 185-186.

⁶⁸ Uluğ, *Hemşehrimiz*, s. 184-186.

⁶⁹ Kazım Karabekir, Başkomutanlık Kanunu'nun kabul edilmesiyle ilgili Mustafa Kemal Paşa'yla 6 Mayıs'tan itibaren yaptıkları haberleşmelerden 12.'sine hatıratında yer vermiştir. Geniş bilgi için bkz. Kazım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz 5*, İstanbul: Emre Yayınları, 1995, s. 2411-2417.

Ali yaşadığı zamanları şu şekilde anlatmıştır: “Gözlerimle görmüşümdür: Elinde arşın, top taşıyacak bir kadananın ne kadar kolona ihtiyacı olduğunu ölçüyorlar, Tekâlif-i Milliye ihtiyaç listesi alıyordu. Her ev, Mehmetçiğe bir mintan, bir yün çorap, bir çift çarık verecekti. Ne acıydı ki, Mehmetçik arasından gerçekten mintansız ve çariksız olanlar vardı.”⁷⁰

1921 yılında Ankara’yı tehdit eden Yunan ilerleyişine karşı Meclisin Ankara’dan Kayseri’ye taşınma hazırlıkları için beş milletvekili görevlendirilmiştir. Ancak Sakarya Zaferi ardından Ankara’nın taşınmasına gerek olmamıştır.⁷¹ Sakarya Zaferi ardından düşmanın Anadolu’dan kovulacağına yönelik ümitler ve çalışmalar artmıştır.⁷²

Mustafa Hulusi Efendi, 23 Ağustos 1922 tarihinde bütün askerlerin savaşa değil, şenliğe gider gibi sevinçli olduklarını yazmıştır.⁷³ Rauf Orbay 26 Ağustos 1922 tarihinde Ankara gazetelerinin Büyük Taarruz’dan haberleri olmamasına rağmen, sanki biliyorlarmış gibi yaptıkları haberlerini aktarmaktadır: “Bugün Muharrem’in birinci günü ve 1340 Hicrî yılından 1341 yılına geçiyoruz. Bu yılın memleketimiz ve bütün vatandaşlarımızla İslâm âlemi için kurtuluş ve refah ile kapanmasını temenni ve Cenabı Hak’tan ordumuza tam bir zafer ihsanını niyaz ederiz.” Orbay, tıpkı bu haberdeki gibi Türk ordusunun o sabah itibarıyla zaferin ilk başarılarını attığını da eklemektedir.⁷⁴ Sonuçta “31 Ağustos 1922... Büyük zafer kazanılmış. Düşman istilâ ordusu Çalköyde sarılarak tamamıyla mahvedilmiş... Mustafa Kemal’in yıllarca peşine düştüğü artık tahakkuk etmiş, Türk milleti için zeval bulmaz hürriyet ve istiklâl güneşi ısıtıcı ışıklarını tekrar Anadolu yaylası üzerine boşaltmış”tır.⁷⁵ Yunan Hükûmeti ve Yunan Başkomutanlığı, Batı Anadolu’yu ele geçirebilmek için üç dört tümenin yeterli olacağını düşünmüştür. Savaşın başlarından itibaren Anadolu’da başlayan hareketi yeteri kadar önemsememeleri savaşın neticesine etki etmiştir. Yaptıkları stratejileri “kuvvet ne kadar çok olursa başarı ihtimali ve gerçekleşmesi de o oranda kesin olacağı hakkındaki esas ihmal” etmiştir.⁷⁶

5. 1918-1923 Yılları Arasında Ankara’nın Mevcut Durumu

Yenibahçeli Şükrü Bey hatıratında Ankara’ya gittiğinde çelik gibi bir imanla, asla sarsılmayan insanların yanı başında maneviyatları sifıra inmiş olanları görünce: “Bu gibilerin burada işi ne?” demiştir. Sonrasında Mustafa Kemal’in daha önce söylediği şu sözleri yazmıştır: “Efendiler, dün Bursa düştü, yarın Eskişehir düşebilir. Daha sonra Ankara düşebilir, Sivas düşebilir, Erzincan, Erzurum düşebilir. Biz Türk milletinin

⁷⁰ Turgut, *Atatürk’ün Sırdaşı*, s. 149.

⁷¹ Hürşit Çalika, *Kurtuluş Savaşında Adalet Bakanı Ahmet Rifat Çalika’nın Anıları*, İstanbul 1992, s. 82-84.

⁷² Fahrettin Altay, *Görüp Geçirdiklerim 10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası*, İstanbul, İnsel Yayınları, 1970, s. 331.

⁷³ Ahmet Atalay, *Topçu Mülâzım-ı Evvel Mustafa Hulusi Efendi’nin İstiklâl Harbi Hatıraları*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2016, s. 24.

⁷⁴ Orbay, *Cehennem Değirmeni 2*, s. 81.

⁷⁵ *Yakınlarından Hatıralar*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955, s. 85.

⁷⁶ (Orgeneral) İzzettin Çalışlar, *Sakarya’dan İzmir’e doğru 1 inci Kolordu*, haz., Zekeriya Türkmen, Alev Keskin, Ankara: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2007, s. 105.

topyekûn hayat ve istiklâlini kurtarmak için toplanmış bulunuyoruz. Vatanın en son karış toprağında, en son Türk, kanının en son damlasına kadar dövüşecek ve 'İstiklâl istiklâl!' diye ölecektir."⁷⁷

Mustafa Kemal Paşa 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya geldiğinde "25-30 bin nüfuslu bir kent sayılan Ankara, onu ve Kongurlar dediği arkadaşlarını 50-80 bin kişilik bir kalabalıkla karşılıyor."⁷⁸ sözleriyle Ankara'nın o dönemdeki nüfusuyla ilgi bilgi alınabilmektedir. Ayrıca Cebesoy hatıratında Heyet-i Temsiliyenin karşılması ardından arabalarından inerek buldukları yüksek noktadan Ankara manzarasını şu şekilde anlatmıştır: "Etrafta dağlar karla örtülmüştü. Bizi Ankara şehrine götürecek olan yol, bugünkü dikmen şosesinin istikametini takip ediyor, beyaz karlı tepelerin üstünden kıvrıla kıvrıla İncesu vâdisine doğru iniyordu İstikbale gelenlerin bir ucu bugün Harp Okulunun bulunduğu tepeden başlıyor, dolaşa dolaşa istasyon civarına iniyor ve oradan kıvrılarak hükûmet konağına doğru uzanıyordu. Karşıcı gelenlerin adedinin otuz kırk bine çıkarıncılar olmuştur. O zamanlar Ankara şehrinin nüfusunun yirmi iki bini geçmediği hatırlanırsa bu muazzam kalabalığın etraftan uzaklardan geldiği anlaşılır."⁷⁹

Yunus Nadi, Ankara'ya doğru trenle yaklaşırken, "Şu tepedeki ziraat mektebi idi, paşa orada oturuyordu. Şu altındaki, ovadaki Sarıkışla idi. Nihayet Ankaranın ufukta dantellenen şekli teressüm etti. Bir tepe üzerinde mebni bir şehir. Karşıdan arkasındaki daha yüksek bir dağa yaslanmış gibi vaziyetten çok emin ve karşıdan görünüşe göre hayli zarif bir şehir. Coğrafi zarafeti evlerin karalığı üzerine bile hâkim oluyor idi." diyerek anlatmıştır.⁸⁰

İsmet İnönü, Ankara'ya ilk olarak payitahtın işgalinden altı ay önce evvel geldiğini söylemiştir. İnönü, Ziraat Mektebinde kalırken Mustafa Kemal Paşa'da orada kalmıştır. İnönü o süreç içerisindeki yaşamlarını şu şekilde anlatmıştır: "Tabldottan yemek yiyorduk. Bir kat elbisemiz vardı. Sabahtan akşama kadar memleketin her tarafında bir mesele vardı. Atatürk o işleri elimizde kudret olmayarak idare ediyordu..."⁸¹ İsmet İnönü'nün Ankara'nın hükûmet merkezi olmasından önce ve sonrasında yabancı elçilerin buraya gelmeleri konusundaki endişelerini dile getirdiği yazısında sefaretlerin, "Arada bir Ankara'ya geliyorlar, bir otelde oturuyorlar. Bilmiyorum bir ev bulabiliyorlar mı?"⁸² sözlerinden Ankara'daki konut sıkıntısı anlaşılmaktadır. Ayrıca Ebubekir Hazım Tepeyran da 1920 Ankarasında mesken problemi olduğundan bahsetmiştir. Tepeyran, Taşhan sahibi olan Cemal Bey'le tanışıklığı nedeniyle Ankara'da kalacak yer bulunduğunu söylemiştir.⁸³

⁷⁷ Yaşar Semiz ve Ömer Akdağ, *Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2011, s. 250.

⁷⁸ Bayramoğlu, "Millî Mücadele", s. 487.

⁷⁹ Cebesoy, *Millî Mücadele*, s. 265-266.

⁸⁰ Nadi, *Ankaranın*, s. 82.

⁸¹ Abdi İpekçi, *İnönü Atatürk'ü Anlatıyor*, İstanbul: Dünya Kitapları, 2004, s. 26.

⁸² İnönü, *Hatıralar 2*, s. 169.

⁸³ Ebubekir Hazım Tepeyran, *Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1982, s. 55.

Rauf Orbay, “Ankara’nın o günlerinde duyulan yokluk, yalnız maddî de değildi. Aynı zamanda çeşitli nafia işlerini başaracak meslekten elemanlar da yeteri kadar yoktu. Bütün bu yokluklar ve imkânsızlıklar yüzünden meselâ Ankara istasyonundan Meclis binasına kadar olan birkaç metrelik şose bile, bir yıldan beri yapılamamıştı.” demektedir.⁸⁴ Ocak 1922 Ankarasının nasıl görüldüğünü bir Sovyet diplomatı olan S.I. Aralov şöyle anlatmıştır: “Ankara, daracık sokaklı, köhne ahşap evli, bol minareli bir şehir. Yarı harap olmuş surlarıyla ve Beyazıt I. sarayıyla eski kale, şehre hâkim bir mevkide.”⁸⁵

Ankara’daki bütün maddi zorlukların yanında Ankara halkının azminin ne kadar değerli olduğunu Ali Fuat Cebesoy, “Ankara halkının millî düva etrafındaki canlılık ve heyecanı her türlü sitayişin üstündedir.” sözleriyle anlatmaktadır.⁸⁶ Millî Mücadele’ye destek olanların yardımları ve bağışları da önem arz etmektedir. Bulgurluzade Mehmet ve Rıfat Beylerin Ankara halkı adına armağanları olan Çankaya Köşkü bu konuya misal olarak gösterilebilmektedir. Mustafa Kemal Paşa, 1921 yılından itibaren Çankaya’daki bu köşkte ikamet etmiştir. Ayrıca Latife Hanım nikâhları ardından burada yaşamıştır.⁸⁷

6. Sonuç

Ankara’nın ulaşım, haberleşme, güvenlik vb. nedenlerle Millî Mücadele’nin merkezi olması ardından Türkiye Cumhuriyeti’nin başkenti olması Türk milleti ve tarihi için yeni bir dönem anlamına gelmiştir. Merkez konusu konuşulurken Bursa, Eskişehir, Konya, Kayseri ve Sivas şehirleri de zikredilmesine rağmen birçok aydın ve subayın Ankara konusunda hem fikir olduğu görülmüştür. Bunun nedenleri olarak Ankara halkının Millî Mücadele’ye yaptıkları katkıların yanında Ankara’daki din âlimlerinin destekleri de önemlidir. Ayrıca Ali Fuat Paşa’nın öncesinde Ankara’da bulunması ve Ankara’nın durumunu bizzat takip etmesi de dikkate değerdir. Bakıldığında Ankara’nın merkez olması kararlaştırılırken yalnızca güvenliğin sağlanması endişesiyle hareket edilmediği görülmüştür. Yapılan tartışmalar, aydınların ve subayların görüşleri, öncelikli hazırlıklar, halkın ve din âlimlerinin desteklerinin yanında yeni kurulacak rejimin gelişim imkânı bulması konusu üzerine düşünülmüştür. Bu sebeple 1918-1923 yılları arasında Ankara’ya bakıldığında Millî Mücadele’nin merkezi olması yönünde yapılan çalışmalar, Heyet-i Temsiliyenin Ankara’ya gelmesiyle başkent olması yönündeki ilk adım, Büyük Millet Meclisinin açılması, sıcak savaşın ve barış görüşmelerinin buradan yürütülmesi ve Ankara’nın başkent olması ilk göze çarpan olaylardır. Ancak hatıratlara bakılırken Ankara’nın ve Ankara halkının içerisinde bulunduğu maddi ve manevi durum da dikkat çekmektedir. Bu zorlukların merkez Ankara’ya gelenlerin kalacak yer sıkıntısı

⁸⁴ Orbay, *Cehennem Değirmeni 2*, s. 73.

⁸⁵ Semyan Ivanoviç Aralov, *Gözleri Çeliktendi Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, İstanbul: Ulus Yayınları, 2006, s. 109.

⁸⁶ Cebesoy, *Millî Mücadele*, s. 246.

⁸⁷ Gülsün Bilgehan, *Mevhibe – II Çankaya’nın Hanımefendisi*, Ankara: Bilge Yayınları, 1998, s. 23.

da bir diğerk gerçektir. Bu sebeple Millî Mücadele içerisinde bulunan kişilerin hatıratlarında yaşanan olaylar yanında onların düşünceleri ve duyguları görülebilmektedir. O dönem içerisinde Ankara'da bulunanlar ve Ankara'dan bahsedenlerin hatıratları gelişen olaylara farklı bir açıdan bakılmasını sağlamaktadır.

Kaynaklar / References

- Adivar, Halide Edib, *Türkün Ateşle İmtihanı (İstiklâl Savaşı Hâtıraları)*, İstanbul: Çan Yayınları, 1962.
- Aker, M. Şefik (Albay), *57 inci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi*, haz., Ahmet Tetik, Ayşe Seven, Mahmut Yüksel Canbaz, Ankara: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Ali, Kılıç, *Hatıralarını Anlatıyor*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955.
- Altay, Fahrettin, *Görüp Geçirdiklerim 10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası*, İstanbul: İnsel Yayınları, 1970.
- Aralov, Semyan Ivanoviç, *Gözleri Çeliktendi Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, İstanbul: Ulus Yayınları, 2006.
- Arıkoğlu, Damar, *Hâtıralarım Millî Mücadele*, 1961.
- Atalay, Ahmet, *Topçu Mülâzım-ı Evvel Mustafa Hulusi Efendi'nin İstiklâl Harbi Hatıraları*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2016.
- Atatürk, Mustafa Kemal (Gazi), *Yarın Cumhuriyeti İlan Edeceğiz*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., Ekim 1998.
- Atatürk, Mustafa Kemal (Gazi), *Nutuk*, Ankara: Kaynak Yayınları, 2015.
- Atay, Falih Rıfki, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları Mustafa Kemal'in Ağzından Vahdettin*, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2022.
- Atay, Falih Rıfki, *Atatürk Ne İdi?*, İstanbul 1968.
- Aydın, Nurhan ve Işık, Zafer, *Kâzım Karabekir Paşa'nın Eğitim Faaliyetleri*, Ankara: Sonçağ Yayınları, 2018.
- Babacan, Nusret, "Ankara'nın Başkent Oluşu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 7, S 19, 1990.
- Bayramoğlu, Fuat, "Millî Mücadele Yıllarında Ankara", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 9, S 27, 1993.
- Bilgehan, Gülsün, *Mevhibe – II Çankaya'nın Hanımefendisi*, Ankara: Bilge Yayınları, 1998.
- Birinci, Ali, "Hatırat Türündeki Kaynakların Tarihi Araştırmalardaki Yeri ve Değeri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C XIV, Temmuz 1998.
- Bozdağ, İsmet, *Atatürk'ün Evrensel Boyutları*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Cebesoy, (General) Ali Fuat, *Millî Mücadele Hâtıraları*, İstanbul: Vatan Neşriyatı, 1953.
- Cebesoy, Ali Fuat, *Sınıf Arkadaşım Atatürk –1*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., Ekim 1997.
- Çalıka, Hürşit, *Kurtuluş Savaşında Adalet Bakanı Ahmet Rifat Çalıka'nın Anıları*, İstanbul 1992.
- Çalışlar, (Orgeneral) İzzettin, *Sakarya'dan İzmir'e doğru 1 inci Kolordu*, haz., Zekeriya Türkmen, Alev Keskin, Ankara: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2007.

- Çalışlar İzzeddin, Görgülü İsmet, *İzzettin Çalışlar'ın Not Defterinden On Yıllık Savaşın Günlüğü*, İstanbul: Güncel Yayınları, 2007.
- Çevikel, Nuri, "Çanakkale Muharebelerine Dair Gayriresmi Yeni Bir Belge: 'HÂTİRÂT-I ESÂRET'", *History Studies*, C 2, S 3, 2010.
- Demirel, Ahmet, *İkinci Grup'un Kurucularından Salâhattin Köseoğlu'nun Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Demirtaş, Bahattin, "Tarih Yazımında Hatırat ve Günlüklerin Yeri ve I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi Örneği", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C 3, S 1, Nisan 2017.
- Erdemir, Lokman, *Hasan Remzi Fertan'ın Harp Hatıraları (Çanakkale, Kafkas, Filistin Cephesi ve İstiklâl Harbi)*, İstanbul 2016.
- Gencosman, Kemal Zeki, *Beni Hatırlayınız*, İstanbul 1982.
- Gündüz, Asım, *Garp Cephesi Kurmay Başkanı Asım Gündüz Hatıralarım*, haz., İhsan Ilgar, İstanbul: Kervan Yayınları, 1973.
- Güngör, Göçer, "Hatıratın Tarihsel Değeri ve Nedret Gürcan'ın Hatıratında Dinar'a Dair Ayrıntılar", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 20, S 1, Haziran 2018.
- Gürler, Hamdi, *Paşaların Gözüyle Millî Mücadele*, Ankara: Vadi Yayınları, 2007.
- Gürer, Turgut, *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer Cepheden Meclise Büyük Önder İle 24 Yıl*, İstanbul: Gürer Yayınları, 2007.
- Güvenoğlu, İshak Güven, *Kuvâ-yı Milliye'nin Rizeli Emicesi İpsiz Recep*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2010.
- İnan, Afet, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, haz., Arı İnan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019.
- İnan, Afet, *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1971.
- İnönü, İsmet, *Hatıralar 1*, Ankara: Bilgi Yayınları, 1992.
- İnönü, İsmet, *Hatıralar 2*, Ankara: Bilgi Yayınları, 1987.
- İnönü, M. İsmet, *İstiklâl Savaşı ve Lozan*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1993.
- İpekçi, Abdi, *İnönü Atatürk'ü Anlatıyor*, İstanbul: Dünya Kitapları, 2004.
- Kalkavanoğlu, İlyas S., *Millî Mücadele Hatıralarım*, İstanbul: Ekicigil Yayınevi Matbaası, 1957.
- Kaplan, Abdurrahman, *Kurtuluş Savaşı'nın Hakanı Yahya Galip Bey*, Ankara: Hitabevi Yayınları, 2013.
- Karabulut, Umut, "Ankara'nın Başkent İlan Edilişine İstanbul Basınının Tepkileri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C 28, S 1, Temmuz 2012.
- Karabekir, Kazım, *İstiklâl Harbimizin Esasları 1*, Sinan Matbaası Neşriyat Evi, 1933-1951.
- Karabekir, Kâzım, *İstiklâl Harbimiz 5*, İstanbul: Emre Yayınları, 1995.
- Kazmaz, Süleyman, *Millî Mücadele'de İpsiz Recep ve Rizeli Gönüllüler*, Ankara: Türk Halk Kültürü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, 1996.

- Koç, Nurgün, "Millî Mücadelenin Başlarındaki Gelişmelerin Hatıratlar Çerçevesinde Değerlendirilmesi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, S 6, Mart 2013.
- Nadi, Yunus, *Ankaranın İlk Günleri*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955.
- Nadi, Yunus, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955.
- Özalp, Kâzım, *Millî Mücadele 1919-1922 I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1971.
- Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni Siyasî Hatıralarım 1*, İstanbul: Emre Yayınları, 1993.
- Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni Siyasî Hatıralarım 2*, İstanbul: Emre Yayınları, 1993.
- Özzorluoğlu, Süleyman Tevfik, *II. Meşrutiyetten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım*, Haz. Tahsin Yıldırım, Şaban Özdemir, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2011.
- Palabıyık, Erhan, *Ali Galip Gençoğlu Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Sakallı, Bayram, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Semiz Yaşar, Akdağ Ömer, *Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2011.
- Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar I*, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş., 1973.
- Şimşir, Bilal N., *Ankara... Ankara Bir Başkent'in Doğuşu*, Ankara: Bilgi Yayınları, 1988.
- Tepeyran, Ebubekir Hazım, *Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1982.
- Turgut Hulûsi Turgut, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.
- Uluğ, Naşit Hakkı, *Hemşehrimiz Atatürk*, İstanbul: Yenilik Basımevi, 1997.
- Yakınlarından Hatıralar*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955.
- Yuca, İrşad Sami, *Kara Günler Enver Behnan Şapolyo ve Millî Mücadele Hatıraları*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2017.

Yazar Hakkında / About Author

Dr. Mervenur TUZAK |

[mervenurtuzak\[at\]marun.edu.tr](mailto:mervenurtuzak[at]marun.edu.tr) | ORCID: 0000-0002-7596-6737

Mervenur Tuzak 1993'te Gebze'de doğdu. Lise öğretimini Gebze Ziya Gökalp Lisesinde tamamladı. 2012 yılında girdiği Marmara Üniversitesi Tarih Bölümünden 2016 yılında mezun oldu. Aynı yıl içinde başladığı Marmara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümünü "Vatan Cephesinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (12 Ekim 1958-27 Mayıs 1960)" isimli tezi ile 2018 yılında bitirdi. Marmara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi doktora programına 2018 yılında başladı ve "XX. Yüzyılın İkinci Yarısında Türk Milliyetçiliği Yorumları (Dündar Taşer, Ahmet Arvasi, Durmuş Hocaoğlu)" isimli tez ile 2022 yılında doktor unvanını aldı.

Dr. Mervenur TUZAK |

[mervenurtuzak\[at\]marun.edu.tr](mailto:mervenurtuzak[at]marun.edu.tr) | ORCID: 0000-0002-7596-6737

Mervenur Tuzak was born in Gebze in 1993. She completed her high school education at Gebze Ziya Gökalp High School. In 2016, she graduated from Marmara University History Department, which she entered in 2012. She graduated from Marmara University Atatürk's Principles and History of Revolution Department in 2018 with her thesis titled "The Establishment and Activities of the Fatherland Front (12 October 1958-27 May 1960)". She started Marmara University Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution PhD programme in 2018 and received her doctorate degree in 2022 with the thesis titled "Turkish Nationalism Interpretations in the Second Half of the XXth Century (Dündar Taşer, Ahmet Arvasi, Durmuş Hocaoğlu)".